

Мр ДУШАН МИЛОВАНОВИЋ
Музејски саветник
Музеј примењене уметности

РЕЛИКВИЈЕ ИСУСА ХРИСТА У МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ

Екипа Музеја примењене уметности (МПУ) укључена је у послове Хиландарског одбора САНУ, посредовањем проф. др Гојка Суботића, у априлу месецу 1977. године. У то време Одбор је предузимао веома опсежне послове на обради и заштити хиландарских фондова, а после завршетка Нове библиотеке која је из темеља изграђена и опремљена између 1966. и 1972. године. На челу Одбора био је тада академик проф. др Светозар Радојчић. У време укључивања екипе Музеја примењене уметности, у Хиландару су већ увелико радили стручњаци из неких института САНУ, Завода за заштиту споменика културе СР Србије, Народне библиотеке Србије, Архива Србије, Етнографског музеја, Историјског музеја Србије и конзерватори за метал Народног музеја и Музеја града Београда. Финансирање је текло преко Министарства за културу СР Србије. Наш задатак је био да обрађујемо (сакупимо документацију) и да заштитимо покретне фондове у манастиру, што је подразумевало подручје примењених уметности, односно ризничке фондове, а све према принципима које је струка диктирала.

Прва екипа МПУ (Душан Миловановић, историчар уметности, Драган Булатовић, историчар уметности, Иван Лазић, уметнички столар и конзерватор-рестауратор намештаја) у Хиландар је стигла у јулу месецу 1977. и затекла је готово алармантно стање, што се тиче покретних фондова: материјал је био расут на много места, а једино се исправно старало о мањем броју предмета у Новој библиотеци, као и олтарским просторима Саборног храма и по параклисима. Велика количина материјала, коју су из разних делова манастира и ван њега ранијих година прикупили етнологзи проф. др Петар Влаховић, Мирослав Драшкић и

Ранко Баришић, налазила се неселектована и у неодговарајућим условима у Житарници хиландарској.

Радило се сходно условима: обрађиван је материјал, фотографисан, одвајан према приоритетима за конзервацију и предлаган је нови и бољи смештај.

Следеће године екипи се придружио професионални фотограф Радомир Живковић, а из ње је, због слабог здравственог стања изашао Иван Лазић. Наредне године, екипу је напустио Драган Булатовић, преласком на Филозофски факултет у Београду, а ангажован је Љубомир Вујаклија, историчар уметности из Музеја града Новог Сада. Каснијих година, што због помањкања новца, што због синхронизације рада, у неколико наврата, од стране Одбора, формиране су комбиноване екипе од стручњака Историјског, Етнографског и Музеја примењене уметности, тако да су са нама у Хиландару боравили и радили и историчари Ђорђе Митровић и Вељко Ђурић, као и етнолог Ранко Баришић. Екипи се 1986. придружио мр Мирослав Тимотијевић, историчар уметности. Од конзерватора, са екипом су радили др Франц Цурк, Бранко Дрча, Звонко Петровић. Од 1993. за екипу, уместо Радомира Живковића, ради уметнички фотограф Драган С. Танасијевић. Са екипом је, од почетка, као волонтер, сваке године ишао и Димитрије Смолковић, студент историје уметности.

Екипа је, у различитим саставима, у Хиландару боравила 24 пута и провела у њему близу годину дана активног живота. За то време обрађено је преко 4000 инвентарских јединица и снимљено преко 5000 фотографија најразличитијег материјала, од световних предмета који су били у употреби у манастиру, сполија и орнаменталних украса на хиландарској пластици, посуђа и стоних прибора, преко утвара (богослужбених предмета), окова и повеза средњовековних књига, окова икона, црквеног мобилијара, печата са повеља и других хиландарских докумената, до највећих хиландарских светиња – реликвија и моштију светитеља.

Сав обрађен материјал је конзервиран (а понешто је и рестаурирано) и смештен је у одговарајуће просторе.

Екипа је у неколико наврата обрађивала српски материјал и по другим светогорским манастирима, а највише у Симонопетри и Ватопеду.

Од прикупљеног материјала до сада је, у земљи и свету, публиковано преко 40 научних и стручних радова, мада већина грађе још није угледала светло дана. Ускоро се очекује прва свеска у едицији Хиландарске ризнице. У току рада у манастиру, лагано смо стицали поверење

и већ после неколико година радили сасвим самостално и без пратње, а највише су нам помагали, добронамерним саветима, бригом, гостољубљем и знањем, оци Никанор, Гаврило, библиотекар Хризостом, Мојсије, Василије, Серафим, Кирило, Авакум, Илија, библиотекар, Методије... Њима, и на овом месту изражавамо захвалност за све добро у Хиландару учињено.

Највећи комплимент екипа је доживела 1986. године, када јој је поверено да обради и фотографише највеће реликвије и мошти светитеља, што до тада ником није омогућено.

Тај посао учињен је захваљујући проигуману оцу Никанору, архимандриту и библиотекару оцу Хризостому, јеромонаху оцу Стефану и јеромонаху оцу Кирилу. Екипу су те године сачињавали Душан Миловановић, Љубомир Вујаклија, Радомир Живковић, Димитрије Смолковић и сликар Владислав Тодоровић. Наша неизмерна захвалност Хиландарском братству за разумевање и помоћ, трајаће док је и нас.

*

* * *

Реликвије представљају земне остатке, најчешће кости, неког светитеља или предмета који су били с њим у додиру, за живота, а понекад и после смрти. Традиција поштовања ових артефаката датира још од староегипатских времена, када су делови Озирисовог тела били подељени неколицини храмова. Такође, поједине мумије фараона или знаменитих хероја, у одређене дане биле су излагане у храмовима, а народ им је изражавао поштовање и пред њима се молио. У античка времена, поједини хероји, или њихови лични предмети, били су полагаани у храмове, такође ради одавања поште и узношења молитви.

Већ у првим вековима, и поред страшних прогона, хришћани су се сакупљали на гробовима мученика (за веру пострадалих) и на њима одржавали литургије, поред њих су одржавали и своје агапе (старохришћанске, саборне трпезе љубави), а свакоме је била жеља да буде сахрањен поред гроба неког од светитеља, надајући се да ће део његове харизме и на њега да пређе. Сматрало се великом благодети када тело по природи трулежно, после смрти остане нетакнуто и тај аргумент је увелико коришћен при канонизацијама и беатификацијама светитеља. Општи, православни термин за сачувано тело светитеља, или делове његове јесте – мошти, а по правилу, у њиховом присуству дешавају се

чуда исцељења или давања других врста благодети вернима. Тамо где су биле похрањене мошти великих светитеља, хрлиле су реке ходочасника, да се пред њима помоле, да их целивају и искажу им сву своју љубав и поштовање, и у природи и у новцу, што постаје, временом и веома важан економски фактор за живот храма, манастира, односно заједнице.

Мошти светитеља чувају се у кивотима (гр. сандук, ковчег) и када је у питању читаво тело, они најчешће имају облик мртвачког ковчега који је израђен од дрвета, камена, легура или племенитих метала, а од почетка је посебна пажња посвећивана уметничкој обради ових предмета. Међутим, временом, братства при манастирима великих светитеља почела су, као најдрагоценије дарове, да у удаљене братске, царске, нове манастире, шаљу честице моштију својих светитеља, да би се велика благодет и на њих пренела. И овим, понекад заиста мајушним деловима светитеља, чак и њиховим честицама, указивана је огромна пажња, јер се верује да је сила њихова јединствена, а не пропорционална величини моштију, па су израђивана права ремек дела у облику кивота, реликвијара, липсанотека, филактериона, а верни су им хрлили, све до дана данашњег. Веома рано, установљен је обичај прављења антимиона, који стоји на Часној трпези у храму, али истовремено је и супституција његова, тако да се с антимином може одржати служба Божија на било коме месту – неопходно је само да он буде ту. Обично је то комад квалитетног платна (ланеног или свиленог) и на четири угла Часне трпезе, поштујући старохришћански обичај држања служби на гробовима мученика. Од VII сабора (787) установљена је обавеза да се при освећењу новог храма мора имати и реликвија за тај храм.

Западна црква је у великој мери покварила хришћански и поштени однос према реликвијама, јер је, почев од XII века, настала права појама за њима, а Папска курија је издавала сертификате уопште не водећи рачуна о њиховој аутентичности и руководећи се искључиво економским мотивима. Познато је да је у Француској било истовремено поштовано шест глава светог Ђорђа и све су имале уредне потврде о аутентичности од Ватикана. Исто тако, постојало је на Западу више „десница светог Јована Крститеља”, као и толико делова „часног крста, на коме је Христос распет” да би се од њих лако саградила монументална грађевина. По храмовима су били постављени многобројни реликвијари с „млеком дјеве Марије” што се могло мерити хектолитрима, а обожа-

вани су „перо из крила арханђела Гаврила”, „длака из браде праоца Ноја”...

У историји Источне православне цркве, међутим, најозбиљније се водило рачуна да не дође до фалсификата, а и потребе то нису налагале, јер се већина моштију и реликвија налазила управо на њеним територијама, а поштовање, дубоко повезано и са страхопоштовањем, уклањало је сваку сумњу да би се ко усудио да штагод кривотвори.

Поред основне, култне вредности реликвија, треба узимати у обзир и пратеће предмете, а то су остаци текстила у које су ове светиње увијане („облачене”), па то често бивају једини сачувани примерци уметничке обраде текстила из појединих времена, и кивоти који пружају најбољу слику историјско–уметничке обраде камена, дрвета и метала, као и стилска смењивања кроз време.

*

* * *

Познато је да се свети Сава посебно старао да новоосноване манастире снабде чуваним светињама, како би им учврстио углед међу Србима, а посебно се то односи на Хиландар, коме је требало углед повећати и међу монасима других народности. Његова путовања по Грчкој, више пута у Цариград, два пута у Свету земљу, на Синај и у Египат, уродила су ванредним плодовима. Са њих је доносио обиље поклона а много тога је и куповао у пребогатим престоницама и манастирима. Овде ћемо поменути само дарове које је донео из Палестине, из манастира Светог Саве Освештаног (по којем је узео и своје монашко име): две чудотворне иконе – Богородицу Тројеручицу, коју је однео у Србију на двор Немањића, Богородицу Млекопитаљницу, коју је пренео у своју испосницу у Кареју и пастирски жезал светог Саве Освештеног за који је саграђена посебна келија – испосница хиландарска, Карејо, под именом Патерица. Мноштво је дарова још донео у Хиландар, и много штошта даровао манастирима по Србији, али и по Светој гори. Овај племенити начин даривања светињама наставили су и остали Немањићи, као и великодостојници Српске православне цркве, обласни господари и властела српска, а касније и кнез Лазар, и Лазаревићи, па Бранковићи, Јакшићи. Нису заостајали ни цареви Византије, Грузије, Русије, Бугарске, велике војводе Влашке и Молдавије и многи њихови великодостој-

ници. И тако су се пуниле ризнице многих наших цркава и манастира, а посебно хиландарске.

*
* * *

У хиландарским ризницама, на више места, сачувано је више светиња него у било којем другом нашем манастиру. То непроцењиво благо сакупљено је захваљујући огромној бризи српских господара, властеле и великодостојника, а сачувано захваљујући огромној бризи Хиландарског братства кроз свих протеклих осам векова његовог постојања. И управо захваљујући мудрој руковођењу и храбрим одбранама Хиландара, сачуване су ове величанствене ризнице на које су наспртали, кроз векове, многи. Хиландар никада у својој историји није на силу освојен. Било је пожара, али не и оних катастрофалних; земљотреси су га дрмали, али никада велике штете нису наносили. Хиландарци ће вам дати једноставан и логичан одговор на вашу упитаност о томе како да Хиландар у српској историји представља преседан по овим питањима. Рећи ће: Хиландар је под заштитом пресвете Богородице, и њених осам чудотворних икона хиландарских, колико их нема ни један други манастир на планети; њега штите и Христос сам; штите га и његови оснивачи свети Сава и свети Симеон, чије су свете мошти овде седам година почивале, пројавиле чудо мироточења (а затим су пренете за Студеницу где и данас стоје); штите га и остала дванаесторица хиландарских светитеља; под заштитом је више од 50 кивота великих светитеља, од најстаријег старозаветног пророка Исаије, онога који је Христа наговестио, а овде су и мошти светог Харалампиа, светог ратника Теодора Тирона, светог Пантелејмона, светог Никофора, патријарха Цариградског, светог Артемија, светог великомученика Прокопија, светог Еутихија, свете великомученице Марине (Огњене Марије)... стотинак мањих и заједничких кивота. Сила заштите преноси се и са оних моштију и реликвија које су српски господари даривали другим манастирима, па помињемо само још крст од дрвета Часног крста, који је цар Душан поклатио манастиру Филотеју, крст са горским кристалима, који је поклатио Ватопеду свети кнез Лазар, Богородичин појас, дар кнеза Лазара или деспотице Маре (Бранковић) Ватопеду, реликвијар (ставротекса са моштима), дар Ватопеду браће Мусића, кивот са моштима светог Ни-

кифора, патријарха цариградског, поклон исте браће манастиру Дионисијату, ставротеку, дар цара Душана манастиру Велика Лавра...

Међу најдрагоценије дарове Хиландару свакако треба рачунати и читав мали корпус реликвија Христових, које се, као највеће светиње, чувају у олтару Саборног хиландарског храма и износе се пред вернике на велике празнике, или на молбу већих група ходочасника.

Овде ћемо, дакле, посветити пажњу, по мишљењу ауторитета Цркве, најсветијим реликвијама и највећем корпусу везаном за Христов живот, његова чуда и страдања на крсту. Тај корпус у Хиландару садржи девет артефаката, од којих је седам постављено у један посебан реликвијар, плус две ставротекке. Истовремено, корпус се састоји од три крста и шест малих реликвијара.

Овде се нећемо посебно освртати на историју Христовог живота, што због добре обавештености наше публике, што због обиља литературе, али ћемо се мало више задржати, ради бољег разумевања вредности самих хиландарских реликвија, на историји Часног крста.

Христ је распет на Голготи, према општем и углавном прихваћеном мишљењу, 33. или 34. године по његовом рођењу. Извршитељи, што због срамоте, што због страха да ће Христови следбеници обожаваати крст – симбол његовог страдања и победе – закопали су га тајно. Прошло је, затим, готово три века страшних страдања првих хришћана, а онда је царица Јелена, мајка цара Константина, који 313. године Миланским едиктом уводи хришћанство као равноправну религију у Римско царство, а затим и као искључиву, кренула за Јерусалим да пронађе Часни крст. То јој, на чудотворан начин, полази за руком и дан проналаска крста од тада се у Цркви слави као дан Воздвижења Часног крста. Крст је, као највећа светиња, чуван у Јерусалиму, све док га вавилонски цар Хозроје, после освајања овог града, није однео са собом. Крст је после једне велике битке поново враћен у Јерусалим, а затим ради заштите пренесен у цариградске ризнице. Одмах затим, установљен је обичај да се од овог Светог крста, чије се размере тачно не знају, али је морао бити око три метра висок, цепкају иверци или мањи комади и да се као врхунска светиња поклањају царским манастирима и братским, помесним црквама. Током векова, крст се знатно смањило, а његову судбину су запечатали крсташи, освајањем Цариграда 1204. године, када су опљачкали све ризнице и са собом понели преостале делове. Највећи комад Часног крста налази се у цркви Нотр Дам у Паризу и од њега је сачињен крст висок преко једног метра. У православном свету сачуван

је већи број ставротема, у којима су крстови сачињени од дрвета Часног крста, и у чију аутентичност не би требало сумњати (реликвијари који садрже честице Часног крста обично су крстолике форме и називају се ставротеме – од грчке речи ставрос, крст). Поред два хиландарска, на Светој гори су познати крстови из Лавре, ватопедски, чије висине не прелазе 25 цм. Највећи део крста на Светој гори налази се у манастиру Филотеју, поклон је српског цара Душана, и висок је око 40 цм. У манастиру Ксиропотаму сачуван је крст са пробојем кроз дрво, где је прошао један од чавала, а којим је Христос био прикован.

Свети Сава је после царских поклона које је учинио манастиру Филокалу код Солуна, међу којима су биле и две величанствене иконе Христа и Богородице, „све оковане у злато и украшене драгим камењем”, 1219. године од солунског егзарха Михајла Трећег Ватаца добио такође царски дар – парче дрвета од Часног крста на коме је Христос распет. Од њега је дао да се сачине два крста, који се и данас чувају у Хиландару, а честице су постављене у многе реликвијаре и мање ставротеме, од којих их има неколико у самом манастиру, а неке су, свакако, стигле и у Србију. О овом дару светом Сави, до пред Други светски рат постојала је даровна повеља у Хиландару са сребрним сигилијем, коју је публикувао професор Љубомир Дурковић–Јакшић, врли историчар наше Цркве. Повељу је приликом једног преписивања, непажњом, упалио један Грк историчар, али траг о њој је, на срећу, сачуван.

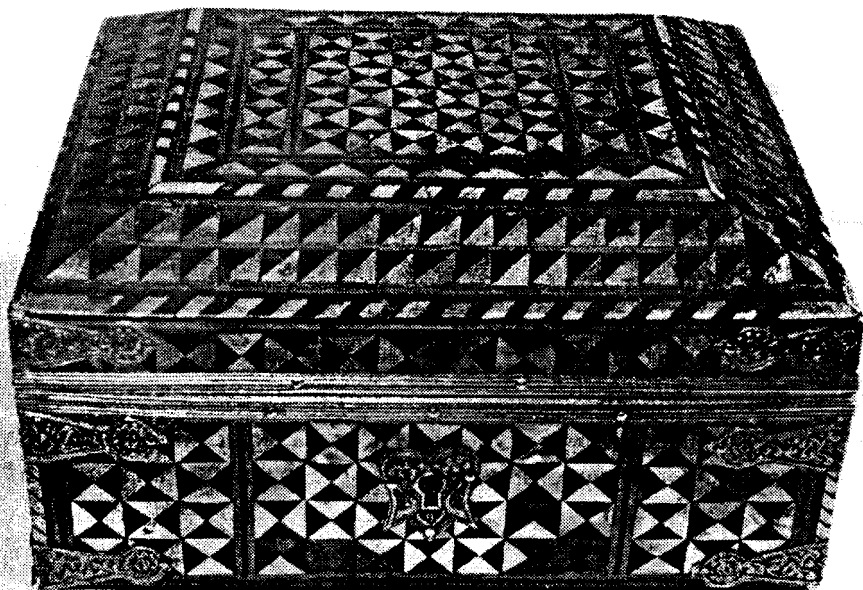
О седам осталих Христових реликвија, смештених у дрвеном кивоту, нема (засад) писаних трагова, а судећи по неким стилским карактеристикама њихових окова, највероватније их је још свети Сава донео с једног од својих путовања у Свету земљу.

КАТАЛОГ

1. Кивот са седам реликвија Христових

Дрвена кутија (260x165 мм), која потиче из XVIII века, израђена је од шимшировог дрвета, а украшена интарзијом од троугаоних комадића корњачевине и седефа. Поклопац је надвишен и има облик зарубљене пирамиде. Окови по ободу кутије су од сребрног и позлаћеног лима, у облику трака флоралне орнаментације, а по окуву су постављена лепа зрна бисера.

Кивот се затвара преко унутрашње браве, кључем, кроз кључаоницу. Све, према стилским карактеристикама, припада XVIII веку.



Кутија је изнутра пресвучена црвеном свилом, а на поклопцу, на свили, изведен је запис, мастилом:

И АН НЕДЕЛКОВ СЕЛО К ПРИШИЦА
ПРИЛОЖИ ОУ СТ И МОНАСТИР ХИЛАНДАР

Испод поклопца, кутија је застакљена, а под стаклом су реликвије:

а. Реликвија Неоџалмине кућине

Има облик малог, сребрног, неправилног медаљона, који је без било каквог украса; унутра је видљива материја биљног порекла;

димензије: 35x15 мм

б. Кајсула са Светом измирном

сребро, ливење, позлата

Има облик капсуле, у облику диска, са округлим отвором у средини. У међупростору, постављен је филигрански орнамент са фином гранулацијом;

пречник: 30 мм

в. Реликвија Свете њелене Христове

злато, ковање

Има облик правоугаоне, златне капсуле, са лискунским затварачем; около су постављене мале карике, за висуљке – украсе који недостају;

димензије: 75x20 мм; висина 12 мм

г. Крстић са реликвијом њрновог венца Христовог

златни лим, ковање

Крстолика капсула је по средини отворена и прекривена лискуном, а унутра се види један већи трн. Крстић је без украса;

димензије: 35x30 мм

д. Кајсула са њеском са Голгоџе

злато, ковање, гравирање

Има облик правоугаоне капсуле. Предња страна украшена је проширеном варијантом Деисиса (Христос на Крсту, лево је Богородица, десно свети Јован Богослов);

димензије: 60x10мм

ђ. Реликвија њрске са Голгоџе

Комадић трске окован је са једне стране малом, назубљеном сребрном капицом;

дужина: 25 мм

е. *Реликвија крви Сјасове*

горски кристал, брушење; стеатит, резање; сребро, ковање, гравирање, нијело

Има облик репрезентативног крста, са дужим доњим краком. У центру је постављена кристална, обухватна призма, која прима кракове у себе. Краци су брушени, полигонални, а на крајевима добијају облик призме које су оковане сребрним лимом, и исписане почетним словима молитве „Крсту Твојему поклањајем сја...”. Над овим призмама постављене су мале брушене ахатне (карнеол) призме, а на самим њиховим врховима су још мање брушене призме.

Доњи крак крста пресечен је великом брушеном призмом. Окови су полигонални, прате странице призме и исписани су лепим грчким словима, која су нијелирана.

Доњи крак крста је по висини капиларно пробијен, а у тај капилар постављена је реликвија крви Христове.

У пресеку кракова, са једне стране, постављена је једна плочица од фино резбареног шимшировог дрвета у коју је крстолико углављено пет стеатитних иконица: а. у центру – иконица на којој је приказана сцена Христовог силаска у Гроб (*Imago pietatis*), односно „Не ридај мене мати”; б. и в. горе, лево и десно по једна иконица са анђелом; г. доле лево – свети Јован; десно – свети Лука. Цела иконица, од шимшировог дрвета, окована је сребрним и позлаћеним лимом, а на сваки угао постављено је по зрно бисера;

димензије: 200x135 мм; дебљина крака 10 мм

Овај крст је рађен у више фаза. Прва је морала настати непосредно по Христовом распећу, када је неко у шипку горског кристала, односно у њен капиларни пробој, поставио реликвију крви. Друга фаза изведена је када је формиран сам крст, у XI веку, а стилски може да се веже са савременим радовима из Грчке или са Сицилије. Тада је крст и окован. Последња фаза изведена је у XIV веку, када су апликоване стеатитне иконице (по предању – у време, и старањем, цара Душана).

Поред Христових реликвија у истом овом кивоту налазе се још и следеће светиње:

1. *Реликвија крви светског великомученика Георгија*

злато, ливење, цизелирање; дијаманти, брушење; транспарентни емајл

Медаљон има облик ренесансног броша, компонованог од гранчица које носе листиће са фасованим дијамантима. Крајеви гранчица – волута пресвучени су транспарентним емајлом, који прекрива црвену материју, тј. крв светог Георгија.

Овај медаљон настао је у XVI веку, у непознатој италијанској радионици;

димензије: 65x60 мм

2. *Кайсула са моштима великомученице Јустине*

сребро, ковање

Има облик мале, октогоналне капсуле, са правоугаоним отвором за целивање моштију. Са предње стране украшена је рокајним волутама;

димензије: 45x33x11 мм

3. *Реликвија светског Јована Крстићеља*

Има облик кошнице, која је са једне стране окована малом сребрном капицом која је перфорисана крстасто, на више места;

дужина: 35 мм

4. *Реликвија великомученице Варваре*

сребро, ковање

Има облик издуженог медаљона, са срцоликим отвором за целивање моштију. Около тече запис, који није било могуће прочитати у датим условима;

димензије: 35x15x10 мм

5. *Реликвија светског Ђорђа Крајовца*

сребро, ковање, позлата

Има облик јајоликог медаљона са назубљеним рубовима;

димензије: 40x30 мм

Као што се види, овај кивот садржи 12 изузетних светиња, седам од Исуса Христа и пет од светитеља.

Сви предмети су у изванредном стању, захваљујући бризи Хиландарске братије, а посебно свештеника и олтарника. Могло би се једино интервенисати, у конзерваторском смислу, на дрвеној кутији – кивоту и то у мањем обиму.

2. *Сџаврошека са реликвијом Часног крста*

Дрво Часног крста:

оков крста: сребро, ковање, цизелирање, позлата, гравирање, филигран, инкрустација, драго и полудраго камење и гранати;
сџаврошека: сребро, ковање, искивање, пунктирање, цизелирање, гравирање, нијело.

Једноставан, крст са дужим доњим краком изведен је од сребрног лима и украшен у маниру XVIII века. У пресеку кракова постављена је касета са мањим металним крстом у коме је реликвија дрвета Часног крста.

Оков великог крста изведен је у комбинованој техници, са додатим зрацима, у пресецима кракова. Са предње стране, по окуву су симетрично постављени фасунзи за прихватање камења, при крајевима кракова су формиране розетице од граната, а даље су постављени гранати и карнеоли. Ова страна крста додатно је украшена и зракастим волутама које су формиране око лежишта драгог камења.

Друга страна крста украшена је орнаментом у облику трака састављених од волута. На крајевима кракова постављен је по један херувим, а у пресеку кракова налази се Распеће.

Са стране крст је украшен истоветним орнаментом, као и на полеђини. Кракови се завршавају филигранским розетама.

Са предње стране, у просеку кракова крста, постављен је мањи крст у техници емајла, а la cloissone, на чијим крајевима кракова су велики фасунзи који прихватају крупне карнеоле. Овај крстић, у ствари, носи реликвију Часног крста.

Кивот је изведен у облику једноставне, равне и плитке кутије, правоугаоне основе на чијем поклопцу је, у техници гравирања и савата, изведена представа Часног крста, који је опет изведен од трака флоралног орнамента, а крацима теку низови зракастих цветића. На врху је табелум, на коме је сигнирано INBI, а лево и десно су представе Сунца и Месеца. По ободу поклопца и око дна кутије круже уске траке, једноставног геометријског орнамента. Поклопац се затвара копчом, у облику тролиста, „на дугме”. Када се поклопац подигне указује се крстасто лежиште за постављање крста, а цела површина тог дела издељена је у четири поља, на којима су рељефно приказане четири фигуре: доле, лево – свети цар Константин; десно – света царица Јелена; горе,

лево – свети Јосиф из Ериматеје; десно – свети Никодим, са херувимима у угловима.

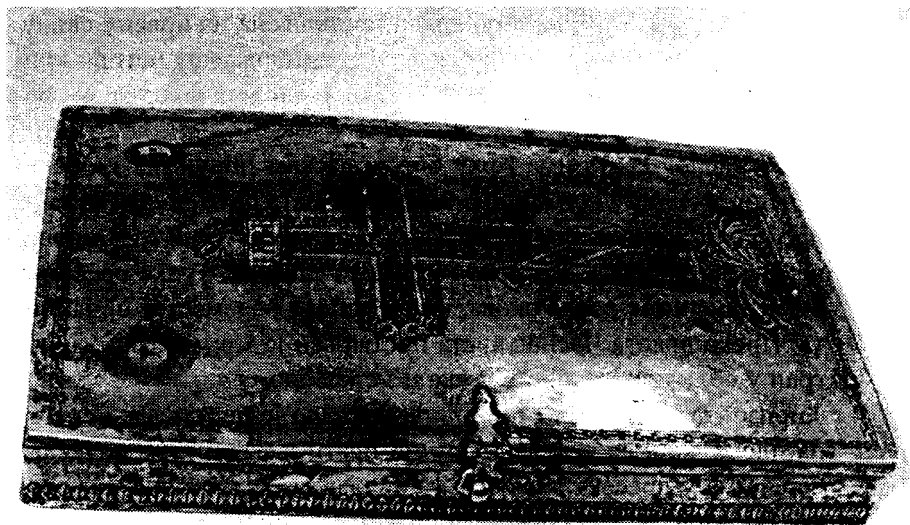
На кутији је урезан запис: Данил проигумен Хиландарац АЧОЕ (1775).

Димензије крста: висина 280 мм; ширина 180 мм; дебљина 28 мм

Димензије ставротекe: дужина 310 мм; ширина 200 мм; висина 45 мм.

Стилски, оков припада преласку из XVII у XVIII век и представља бољи рад левантинске ренесансе. Запис је накнадно изведен.





3. Велика сѣаврошѣка са реликвијом Часног крста

Дрво Часног крста: сребро, ковање, цизелирање, позлата; филигран, гранулација, позлата; драго и полудраго камење: сафири, рубини, гранати, цитрини, ахати, кабошон брушено и накнадно додато камење, у доба барока, које је брушено „на фасете”; бисери.

Репрезентативна кутија, полудубока, са надвишеним поклопцем, украшена је ванредним пластичним флоралним орнаментом, у маниру левантинског барока, у чије траке се складно уклапају медаљони са херувимима. Ножице кутије формиране су од флоралних врежа троугаоног облика и изведене су техником ажурирања. Поклопац је украшен тракама биљног орнамента, а околу, у две траке тече молитва Часном крсту. У центру поклопца, у великом медаљону, представљено је распеће Христово са Богородицом и светим Јованом Богословом, а са страна, у крстоликом распореду, постављени су медаљони са допојасним фигурама старозаветних пророка Давида, Соломона, Данила и Исаије.

На ставротечи је урезан запис: 1780, ктитор, ГЕОРГИЋ ХРИСО

У отвореној кутији, на дну, лежи, постављена на црвену свилу, реликвија Часног крста коју са страна придржавају четири кришкаста испуста који су одозго богато украшени флоралном орнаментацијом.

Дрво Часног крста има мрку боју и сасвим попуњава транспарентни сребрни оков који га благо обухвата са страна, с чела га прекрива једино лаким филигранским орнаментом и то само при крајевима кракова, а с леђа га сасвим затвара. Траке сребрног лима, које чине основ окова, имају рапорт бадемастог орнамента. Преко дрвета Часног крста постављен је минуциозни филигран у облику флоралних трака и медаљона.

Хоризонтално, по средини крста, накнадо је постављена сребрна плоча, која на флорални начин прати његов облик са већим испадима у preseку кракова, и сужавањем ка његовим крајевима. На плочу је апликован филигран у облику цветова, где су у крунице постављени фасунзи за прихватање драгог и полудрагог камења, а по ободима су посути бисери.

Са друге стране плоча је равна и неукрашена.

Друга страна Крста знатно је једноставнија, представља равну плочу која је украшена урезаним палметама и четири пута пробијена да би примила по један драги камен. У просеку кракова крста урезан је запис:

ΟΤΙΜΙΟΞ ΤΑΥΡΟΣ
ΕΧΙΤ, ΜΙΟΝΕΙΛΟΝ

34 ΓΡΑΜ

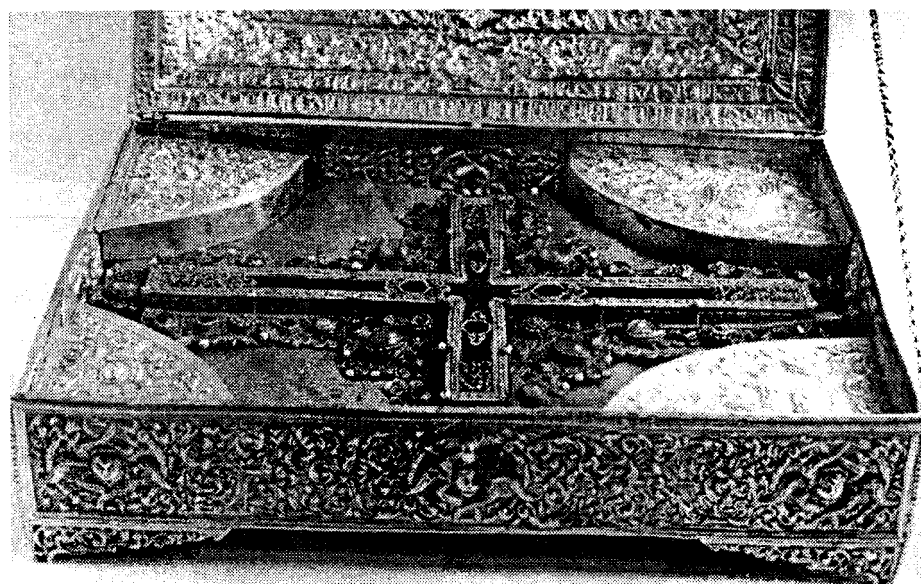
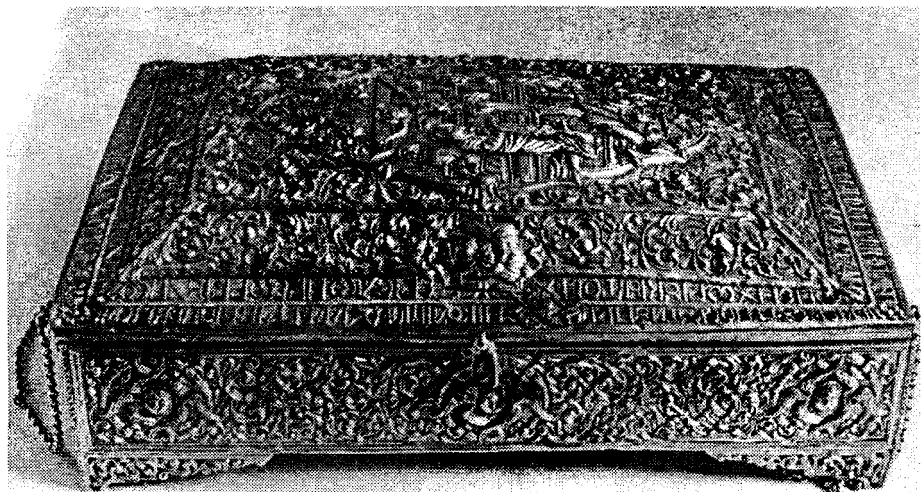
Димензије ставротеке: дужина 358 мм; ширина 240 мм; висина 125 мм

Димензије крста: висина 345 мм; ширина 220 мм; дебљина 25 мм

Ово изванредно дело има на себи трагове уметничке обраде из различитих времена. Најстарији сребрни фолио, првобитни оков, слабо је видљив, али довољно да се на њему уоче карактеристике времена првог окивања, које је, свакако поручио свети Сава. Оков крста је још два пута дорађиван: у XIV веку, када му је дата данашња форма, и у барокно време, вероватно у XVIII веку, када су замењена три изгубљена камена. Кутија – ставротека изведена је по наруџбини нама непознатог

Георгија Хризостома, највероватније у некој репрезентативној солунској радионици.

Ове Христове реликвије из манастира Хиландар, које се први пут публикују, представљају вредности којима ће се убудуће свакако посветити већа пажња у домаћој јавности, стручним и научним круговима.





Одабрана лијература:

Б. Г. Барски, Путешествие к свејатим местем в Европе, Азии, Санкт Петербург 1778, стр. 641-661.

Д. Аврамовић, Описание древности Сербски у Светои (Атонскои) Гори, Београд 1847.

Н. Дучић, Старине Хиландарске, Гласник Српског ученог друштва 56, Београд 1884.

Сава Хиландарац, Историја и опис манастира Хиландара (рукопис 1894), Београд 1998.

Сава Хиландарац, Света гора, репринт, Београд 1988.

С. Радојчић, Уметнички споменици манастира Хиландара, Зборник Византолошког института 3, Београд 1955.

Л. Павловић, Култови црквених и историјских лица код Срба, Београд 1955.

Д. Богдановић, В. Ђурић, Д. Медаковић, Хиландар, Београд 1978.

В. Ћоровић, Света гора и Хиландар до 16. века (рукопис 1941), Београд 1985.